

Papp Dániel és a Vajdaság

Herceg János

Elnézem Papp Dánielt a régi fényképen, elnézem ezt az élénkszemű fiatalembert, aki mikor meghalt is, csak harmincöt éves volt, de azért Kossuth-szakállt viselt, hozzá cirmos bajuszt és fehér Lavallière-nyakkendőt, elnézem ezt a bácskai óriást, akit mégis olyan korán fektetett koporsóba a tüdővész és szégyellem magam egy kicsit, hogy ifjúkoromban én is olyan szigorú voltam hozzá, s olyasmit kértem számon tőle a szülőföld nevében, amivel éppen a fénykép bizonyossága szerint adósnak kellett maradnia.

Kár, hogy a régi beszélek mellé nincsenek odamellékelve a szerzők bármilyen homályos fotografiái, amelyek figyelmeztetnék az embert, a kései olvasót, a kor divatjára, az uralkodó ízlésre, s nem engednék meg neki, hogy a messzi időből tegyen kicsinyes kifogást a porlepte írásra. Mert csak természetes, hogy szegény Papp Dániel történeteit se lehet kiemelni abból a korból, mikor még Kossuth-szakállt és ilyen gazdagon elomló kravátlit viseltek a magyar elbeszélők, mint ő ezen az arcképen.

És ha még tudtam volna, ami eddig titok volt előttem, hogy harminc esztendőskoráig csak jogi értekezésekben villantotta meg ragyogóan tiszta mondatainak cizellált stílusát, s azután kezdett csak el tárcákat és rövid novelláskákat írni meg egy folytatásos regényt, dehogy szólok egy szót is. Mert

úgy van, most már látom, hogy amikor asszonyt és két gyereket kellett eltartania, s nyilván nem volt miből, mert az ügyvédsegédeket rosszul fizették, akkor juthatott eszébe egyszerre Malesevics Miklós, egykori tanára a zombori gimnáziumban, aki nemcsak Vuk Karadzics könyveit nyomta a kezébe és Branko Radicsevics verseit, hanem őt magát is biztatta az írásra, hiszen az iskolában, a régi Csarsch-házban, ő nyerte volt el az összes pályadíjakat és Vértesi Károly két arany forintját. Eszébe jutott ez a hazulról kapott útravaló és elhatározta magát a lehetetlen vállalkozásra: elbeszélésekkel fog pénzt keresni.

Igen, meg kell mondani, ilyen prózai lélek volt. Nem a mondanivaló, nem a hivatásérzet, nem a küldetés tudata nógatta, abajgatta az írásra, a nagy gondolatok s a gyönyörű látomások kihordására, mint ahogyan általában mondani szokták az írók ifjúkori Sturm und Drangjáról, miután már megöregedtek. Papp Dánielt a gondok kényszerítették a mesélésre, mint Balzacot és Dickenst annak idején, s nyilván emiatt nem is röstelkedett a kései jelentkezés miatt. Pedig addigra a vele egyívású literátorok: Herczeg Ferenc, Bródy Sándor, Gárdonyi Géza, Ambrus Zoltán már hírt és nevet szerettek maguknak és Justh Zsigmond abban az évben halt meg, mikor az, ő

első novellája, a Marcellusz a Pesti Naplóban megjelent.

De hát abban az időben egyetlen novella is elég volt, ha csakugyan kitűnő volt az a novella, hogy mindjárt befogadják fróját a legjobbak közé. A kezdő Papp Dániel elé egyenesen Mikszáth sietett, és Kiss József, a legtekintélyesebb folyóirat, „A Hét” szerkesztője nyújtotta néki a karját. És Papp Dánielnek sietnie kellett a siker felé, mert csak öt esztendő t engedélyezett neki életre és írásra a sorsa. Otthagytá a bojtárkodást az ügyvédi pályán, gyorsan megírt egy regényt, vagy másfél száz novellát és rengeteg cikket, mert keletje volt az írásainak, s nyilván a kis családnak is mind több pénz kellett a magyar fővárosban.

Mivel pedig az fró, állítólag, egész életén át viszi magával az ifjúság élményeit s a gyerekkor csodáit, Papp Dániel a Bácskáról írt, a Telecska és Fruskagora vidékéről, bunyevác kurta-nemesekről és görögkeleti kalugyerekekről, akik nemcsak az isteni ige szolgálatában állnak, hanem szerelmes szívűeknek is rabjai. A leghatalmasabb érzés, a szerelem, különben is nagy helyet foglal el Papp Dániel életművében. Többnyire katonatisztek, ábrándos diákok, papok, hivatalnokok és egyéb kifogástalan úriemberek szerelmi törtékeit meséli el anélkül, hogy csak egy kicsit is mélyebbre merészkedne Bácska társadalmi rétegeibe, anélkül, hogy egyéb kérdéseket is meglátna ott a dubokai pusztá közelében: az egyre gyakoribb aratósztrájkokat vagy a nemzetiségi ellentétek fellángolását egy-egy választási agitáció alkalmával, hogy olykor sötétebb színezetet kapna a hangja vagy drámaibb fordulatot a meséje, ezt hiába várja az érdeklődő, aki Papp Dániel könyveit veszi a kezébe. Idill és idill váltakozik a mesélő kedv bőségében, elegánsan leíró mondatok, szellemes sziporkázás, könnyed csevegés és olykor a líra erőszen vékony fonala folyik az fró tollából, aki félszemét az olvasón tartja és élvezzi a hatást.

Az olvasó ebben az esetben a felemelkedő magyar középosztály – erre megint a fénykép figyelmeztet –, az urhát-nám polgár, ha úgy tetszik, amely zavartalan örömet és némi ellágyulást keres az irodalomban. A magyar korzítás, amelyhez nemcsak Herczeg Ferenc, de életművének bizonyítékaként Papp Dániel is igazodott, még a Hölgyfutár és a Magyar Szalon hagyatéka volt. S hiába írta meg akkor már Gárdonyi a

Lámpást, társadalmi sorskérdéseket fessegető regényét, Justh Zsigmond a Gáynó Julcsát, s Bródy a küszködő kisemberekről szóló novelláit, a kor állóvizének tükrén alig kavartak hullámokat ezek a művek, az uralkodó ízlés megkövültén állta a bontakozóban lévő új szellemi áramlatok becsapódásait. A kiegyezés látszatnyugalma még tartott, s az ország legnépszerűbb költője Szabolcska Mihály volt.

Kell még valamit mondanai arról az időről s azokról a viszonyokról, melyekben Papp Dániel élt és alkotott? Avagy megmagyaráz mindent a cirmos bajusz s a nyakkendő lenge szárnya?

Azt hiszem, Szenteleky is ott tévedett, amikor más helyzeti adottságból nézve Papp Dániel életművére, megfigyelkedett az időről s Bácska reális korpépét várta ettől a méltatlanul elfeledett írótól. Talán nem is a közösségi érzés határozottabb megnyilvánulását szerette volna látni tőle a különféle társadalmi rétegekkel és a magyar néppel, hanem a tájleírás hitelességét és több tárgyi hozzájárulást az ő programjához, mely a Neue Sachlichkeit jegyében a semmiből volt kénytelen önálló magyar szellemi életet teremteni ezen a vidéken. Az elődöt kereste Szenteleky Papp Dánielben és bosszantotta, hogy helyette egy többnyire szerelmi patronokkal dolgozó romantikus író talált.

De hát a jugoszláviai magyar irodalomnak nincsenek ősei és elődei. Ez a mi mozgalmunk kezdettől fogva az adott helyzet lehetőségét követte: az önálló nemzeti és szellemi élet vállalását, az itt élő népek egymásra tett hatásának megvallását, s a ragaszkodást a vidékhez, a szülőföldhöz, a hagyományokhoz, az anyanyelvhez, tehát csaknem mindazon tényezőkhöz, melyek a regionális irodalmat kialakítják. Aki magyar itt tollat vesz a kezébe, önkéntelenül is népének sorsához kötelezi el magát, ahhoz a népcsoporthoz, amelynek jugoszláviai magyar nemzeti-ség a neve.

Mindebből természetesen semmit se találhatunk Papp Dániel írásaiban. Mégis a keményebb helytállást hiányolhatjuk nála, melyet más korban és más helyzetben élve sem alakított ki magában. Van azonban az ő elbeszélő művészetében valami, ami mégis csak arra figyelmeztet, hogy irodalmi jelentőségén túl a bácskai színek festőjét, s a bácskai lélek megszólaltatóját is tisztelnünk kell benne, s azt a becsületet

szándékot, amely nem engedte meg Papp Dánielnek a magyar szupremácia hiú és ostoba hangoztatását ebben a nemzetiségi konglomerátumban, de ellenkezőleg: minden itteni élményt őrző írásából kiérződik a szeretet szerbek, bunyevácok és más népek iránt. Nem úgy ír ő a grancsárok utódairól vagy a militicsi ármális nemesekről, mint aki kívülről nézi az életüket, kicsit furcsálkodva és csodálkozva, ahogyan például Herczeg Ferenc történeteiben jelenik meg valamilyen színes bánati figura s az ottani vidék. Papp Dánielnél ezt a nemzetiségi felvonulást az olvasó természetesnek érzi.

Csak hogy itt megint egy rejtélyes ponthoz érkeztünk, mégpedig Papp Dániel származásának kérdéséhez. Mert ha nem is gondolunk most másra, folyton bennünk motoz a kérdés: honnan ez a járatosság a pravoszláv kolostorokban, az archimandriták, igumánok és diakónusok életviszonyaiban, hogyan lehetséges, hogy Papp Dánielt a ravancsai, kovilyi és görgetegi kolostorok misztikus világa annyi novella megírására készítette? Hiszen abban az időben a magyar nemzeti eszmények ápolása, a tulipán-mozgalom, a negyvennyolcas honvédek kultusza általános volt nemcsak a középiskolákban, hanem az egész magyar közéletben is. Az ő elbeszéléseiben viszont nyomát se találjuk fellegős magyarkodásnak, hősei között sincsenek türelmetlen magyarok, holott a valóságban szép számmal tenyésztették ki ezt az emberfajtát. Azonkívül, hogy Papp Dániel az együttélés békéje mellett szólt, s a vidék kétnyelvűségét úgy hirdette, mint egy fölöttébb szerencsés körülményt, ha szerbekről ír, akkor az ő egyébként fölényesen könnyed szemlélete egyszerre elhomályosodik, s hangját a nosztalgia melegsége hatja át.

„A rátótiakban” egy őszi este hajó kötött ki a budapesti rakparton. Szent Száva nevét viselte a hajó, s a lemondatott zombori polgármester ott ödög a Dunaparton és a megvilágított hajót nézi. S ezt a jelenetet az író így állítja elénk:

„A lámpa köré letelepedtek a hajósok és hosszúnyakú üvegekkel koccintottak. Arra aztán meggendült a tambura és az éles kis gitárt elnyújtott bűgő férfikórus kísérette, valami délvidéki románc a rigómezei csatáról, avagy egy szerelmes párról becsületes rác trocheusokban. Purcz Endre megállt a parton és egy német szót nyögött: „Heimatsklänge”. Azután együtt dűnnyögte a disz-

kantot a mulatozókkal, míg csak egy könnyesepp nem hullott a bajuszára. Akkor azt letörölte és nagyot lélegzett a városi levegőből, azt érezvén, hogy az idegen szellőben most van valami a szülőföld kedves illatából.”

Ez a „Heimatsklänge” gyakran megcsendül Papp Dániel novelláiban. És méghozzá nemcsak a Bácska, Zombor vagy a Telesckai dombvidék után, de otffelejti képzeletét az író, mint mondtam, a Fruskagorán is vagy egy véd-szent-ünnep vacsoráján, ahol a »mnogaja ljetát« éneklük mély basszusok és sikoltó szopránok egymásba kapaszkodva. Ilyen meleghangú írás a „Ljubica szolgabírája” például, amely úgy kezdődik, hogy a festői leírásban benne van Papp Dániel hazavágyó sóhaja is.

„Ősszel, amidőn leszüretelték a Fruskagóra gömbölyű hegyeit és fönn a Sztrazsilovó tetején hervadt venyigék bologatnak Bránkónak, a poétának sírja körül, Bácskából szekeres karavánok indulnak át a Szerémségbe. A hullámos kis országot hegyoldali szilvásaival, öreg kalugyereivel együtt megaranyozza ilyenkor a vénasszonyok nyara és az ó-naptár összes szentjeiről elnevezett kolostorokba vidám kocsmárosok járnak ekkor ürmösnek való vöröset vásárolni, meg ósillert, amely barnás színű, mint az égett cukor és erős, mint a halál...”

Nem merem határozottan állítani, hogy Papp Dániel szerb származású volt, jöllehet nem egy jel szól emellett így az a tény is, hogy nem szülőhelyén, Morovicán keresztelték, sem a katolikus, sem a református hitközség anyakönyveiben nem találtuk meg a nevét. De kétségtelenül több köze volt a szerbekhez, mint a korabeli magyar diáknak Zombor vegyeslakosságú városában. Talán a tanárai hatottak rá: Demetrovics Sándor, Malesevič Miklós, Zsivkovics Dóme, akik közül kettő nem sokára otthagya a magyar gimnáziumot és elköltözött Szerbiába. De akkor hogyan nem hagyott semmi nyomot rajta az Omladina mozgalma, hogy tudott ilyen békésen elmenni a szüntelenül váltakozó harcok események mellett? Olyan kérdések ezek, melyekre senki se tud megfelelni.

Ami azonban a mi szempontunkból mégis elsőrendű fontosságú, az Papp Dániel magatartása, mely nem engedte meg neki, hogy meghamisítsa ennek a vidéknek nemzetiségi összetételét, de anélkül, hogy programszerűen vagy holmi politikai elvet követve válasz-

totta volna témáit, csaknem minden írásában szerbekkel és bunyevácokkal találkozunk. Azt hiszem abban az időben magyar fró aligha képviselhetett volna becseületesebb emberi és népi hitvallást. Persze, túlzás lenne „kelet-európai tudatról” beszélni, mint ahogyan Féja Géza próbálta meghatározni Papp Dániel politikai koncepcióját. Inkább talán egy bizonyosfajta erkölcsi felfogásról lehet szó, mint Jasa Ignjátovicsnál vagy Szerterijánál, akik nem ismerték a nemzetiségi gyűlöletet, mert szereték szűkebb hazájukat úgy, ahogy volt, minden sajátosságával együtt. Csak hogy a Vajdaságnak ebben a két nagy frójában volt valami komolyabb és keményebb helytállás, amit kétségtelenül a forradalmi korszak váltott ki belőlük, s így nem maradhattak a felszín ábrázolásánál csupán.

De hiszen Papp Dániel is arról tesz vallomást, hogy ő azt akarja megmutatni Bácskából, amit a felszín takar „Tündérlak Magyarhonban” című novelláskönyvének előszavában egy népi legendát idéz, s ezzel próbálja megmagyarázni irodalmi szándékát:

„Egyszer zivataros éjszaka volt és egy portyázó komiszáros eltévedt legényeivel a dubokai pusztán. . . Az eső és a szél paskolta a nyergeket s a kukoricásban, mint egy ismeretlen őserdőben botorkált ló és lovas, míg egyszer csak a föld alól világosságot nem látott a komiszáros. Hát mi volt ott? Egy kis üreg folytatása gyanánt egy egész tündérkastély volt a föld alatt, kiporcelánozott falakkal, ezüstös löszerszámokkal, selyemmel terített asztalokkal és aranyos nyoszolyákkal, és azon éjszaka abban aludt a komiszáros. Az Isten tudja, kinek a földalatti kastélyában. talán a Rózsa Sándoréban. De jött a reggel és a komiszárosnak tova kellett mennie, s ő kibotorkált a kukoricából — így a legenda — és elmondta az egészet a svalizsérok ezredesének. „No, hát megkeressük azt a tündérkastélyt”, mondta a svalizsérok ezredese, s a pusztára nyomban kivonult az egész regimenttel, hogy megkeresse a tündérkastélyt. S azt mondja aztán a legenda, nyolc álló napig portyázott is ott a lovasezred, s minden szár kukoricát eltapostak a svalizsérok lovai, de csak nem tudtak ráakadni a pompára, amit ott a föld alatt látott a komiszáros. . . Mi van a fölszín alatt Bácskában?! . . . Hogy is kaparná ki azt idegen patkó?! . . . A Pegazusnak, a patkónak odavalónak kell lenni, hogy a füvek és nádasok

alatt megtalálja a tündérkastélyt. Mert az megvan nálunk és én itt még sok száz sort írhatnék az aranyról és nap-sugárról, ami a szívembe világít, ha hazagondolok a messzeségből. De én nem a hazámat akartam itt földicsérni, csak meg akartam magyarázni a címét ennek a könyvnek.»

S most már igazán itt az ideje irodalmi szempontból tüzetesebb vizsgálat alá venni Papp Dániel életművét s megnézni, sikerült-e néki ezt a szándékát, hogy a felszín alatti Bácskát felfedje, csakugyan megvalósítani?

Mondtam már, ugyebár, hogy Papp Dániel írásait nem lehet kiemelni a korból, melyben megszülettek. Ez egyben azt is jelenti, hogy menthetetlenül elmerültek az egész milleniumi Magyarország görögtüzes, csalfa álmokban ringatózó világával. S ha most tudós professzorok le is fújták róla az idő porát, attól sajnos még nem került közelebb az élethez ez a mi szegény földünk. Vizsgálhatjuk, magyarázhatjuk, meghatározhatjuk a helyét az irodalomtörténetben, mindez azonban merőben literátori vállalkozás marad.

És meg kell mondani azt is, hogy Papp Dániel egész munkássága ilyen steril és alapjában véve erőtlen literatúra volt. Csak így válik érthetővé, hogy a nála huszonöt évvel idősebb Mikszáth ma is olyan élvezetes, mint fél évszázaddal ezelőtt, s hogy a korban vele egyidős Tömörkény elbeszélő művészetének hatása máig se vesztett erejéből.

S most megint össze kell szednem a bátorságomat, amikor e kegyetlennek tűnő megállapítás taglalásához hozzáfogok, mert megzavar a tény, hogy Osvát Ernő, Ignotus, Molnár Ferenc, Bródy Sándor és Kárpáthy Aurél olyan elragadtatással írtak róla és a modern magyar irodalom előfutárát üdvözlétek benne. Ugyanakkor Tömörkényt észre se vették. köztudomású, hogy Ady eleinte igen lekicsinylően nyilatkozott a szögédi homokvilágnak erről a tiszta-szemű és költői szívű felfedezőjéről. Mi volt Papp Dániel novelláiban, ami így meg tudta vesztegetni a Nyugat szervezőit? A könnyed világiasság, a den-dis fölény, az írásművészet bravurja, a virtuozitás, ami abban az időben, amikor még nem oszlott el a táblabíróvilág szalonnás légköre, friss nyugati légáramlatot lehelt magából. A forma újdonsága — ami ma oly régiesnek tűnik —, a hang kötetlen szárnyalása — amit most avasnak és mesterkéltnek érzünk

— és nem utolsó sorban az az anyagától szándékosan függetlenített szemlélet, ami Papp Dániel írásművészetében mindig messzi távolságban lebegett a valóság fölött. A kor újítói megunták a részletező, kicsinyes realizmust, Eötvös és Kemény konok erőfeszítései az élet minél hívebb ábrázolására az epigonok és akadémikusok literátori műhelyében csakugyan megkötötték a magyar próza fejlődési lehetőségeit. A művészi transzpozíció kérdése akkor lett igazán aktuális a magyar irodalomban, s csak természetes, hogy ennek a több szabadságot ígérő felfogásnak az alkotásról éppen Osvát, Ignolus, a modern magyar irodalom szálláscsinálói voltak a leglelkesebb hívei.

Papp Dániel minden tekintetben megfelel ennek a várakozásnak. Ott kezdte a dolgát, hogy egy olyan Bácskáról írt, amelynek a valóságos vidékhez se topográfiailag, sem időben, se társadalmi szerkezetben nem volt semmi reális kapcsolata. Bácska reális feltárása helyett egy tündérvilágot csinált magának az író, amelynek még csak nem is voltak biztosan megrajzolt határai. Sőt ez az ő világa földrajzi kiterjedésében figyelmen kívül hagyta a leglemibb területi kategóriákat. Zombor, amely Rátóthy gróf nevét viseli a hasonló című regényben, fél óra járásra van a Dunától s a Bega folyik át rajta, melyet a nép itt is Bögének nevez, mint Bánátban. S ezek után érthető, hogy így lesz egy kis tanyacsoportból népes nagyközség, így kerül közel Szerémség Bács-Bodrog vármegye legészakibb csücskéhez, mintha csak a bikityi és dubokai nemesek szekérútját akarta volna megrövidíteni az író a borvásárláshoz. Ez a Papp Dániel bácskainak nevezett költői tartománya azonban csak olyan vidékekre terjed, ahol szerbek és bunyevácok éltek. A táj egységét nála nem földrajzi határok teszik, hanem a népi összetétel, mint ahogyan Mikszáth palócjai sem élnek egy zárt és pontosan körülhatárolható területen, vagy miként Krúdy Gyula nyírségi történeteiben is hiába keresnénk a választóvonalakat. A táj Papp Dánielnél is elsősorban költői hitelt keres, ami azonban Mikszáth és Krúdy műveiben egy kiteljesedett és rendezetten benépesített szerves világ és így a maga törvényszerűségében igaznak és valószínűnek hat, az Papp Dániel egész életművét nézve mégis az irrealitás kódéba vész, ha mégolyan szépen szól is tambura, ha mégannyira lenyűgöző is olykor egy-egy festőien

finom pasztellszínekben felvázolt képe ezen a kódön át.

Azt hiszem, ott volt a baj, hogy Papp Dánielnek nem maradt ideje ennek az álmokból és emlékekből felépített Bácskának sem a teljes befejezéséhez, sem a benépesítéséhez, de még a tudatosításához sem önmagában. Hogy mi van a felszín alatt Bácskában, azt csak szerette volna megmutatni, de adós maradt vele. S ezt az adósságát menthetjük az idővel, az írásra kapott rövid öt esztendővel, de az írónak azzal a tévhitével is, mely a Pegazus patkójával akarta kikaparni a titkot Bácska földjéből. Ez a Pegazus nyalkán és finom gráciával vágatott Papp Dániel alatt, de könnyelműen felszegte a fejét, szertelenül elkalandozott, mintha lovasa csak a száguldást élvezte volna a cél szemmel tartása helyett.

Az ő célja csak az írás volt, az alkotás önmagáért való öröme, de úgy, hogy az ábrázolásnál, a mondanivalónál lényegesen fontosabb volt néki a stílus játékosan könnyed eleganciája, előadásának szíporakázó szellemessége, az írás elokvenciája. Mennyire megfelel ez az írói törekvés a magyar századforduló ízlésének, amely a dekadensek nyugati hatása alatt próbálta megtalálni az európaiságot és fáradtan pihedett a verbalizmusban. Nyilván ide tartozik Papp Dánielnek az a már-már modorosságnak tűnő tulajdonsága is, hogy nagy előszeretettel használja az idegen szavakat, mintha a műveltség fitogtatásával ugyancsak a megújulás előtt álló korszaknak kívánt volna eleget tenni.

De Papp Dánielnek ez a modorossága valószínűleg az írás mindennapi munkájában alakult ki, s cikkeiben a hevület gyakran elsimítja a keresettség redőit, főleg olyankor, ha valami néki kedves témához szól hozzá. Ilyenkor hangja elveszti feszültség mellékzörejét, természetes csengést kap és a korabeli magyar próza stílus legszebb sorait ontja magából. Hadd idézzek egy ilyen cikkéből, mely a hozzá legközelebb álló világot, a vármegyét eleveinti meg:

„A vöröcsákós hajdú lehúzta a bőrtokot és nagy kék-fehér forgót tűzött a fővegére. Úgy áll az erkély alatt meg szent Pál apostol alatt, akinek a vármegyéhez való viszonyáról sohse sikerült megtudnom semmit. Ez, úgy gondolom, egészen kinyomozhatatlan adat és legfőljebb csak sejtethető, hogy a patronátus szent Pál bácsi prépostságából

származhatik, amelvet még István király alapított. A bácsi prépost különben mindig egy kalocsai kanonok és Bácsban magában csak ferenci barátok laknak. Ezekről azt tartja a legenda, hogy szám szerint sohasem múlják felül a hármat, de testsúly szempontjából mindig megütik a négyet. A inétermázsát tudniillik.

„Szent Pál szobra alatt ma zászlókat is tűztek az erkélyre: ugyancsak fehér-kék színűeket, mert ez dukál a vármegvének. Az órálló haidú meg szakadatlanul ütögeti a puskáját, mert ez a tisztelés bevett módja. Leemeli vállra támasztott fegyverét és ver tusára nagyot, zörgőset: egyszer a kisebb uraknak, ketszer a nagyobbaknak, vicsapósnak, főispánnak háromszor. Diurnistának persze csak a fejével biccent az öreg.

„Odafönn pedig mozog a gyűlésterem, telve a vármegve három nemzetével. Posztóba oltözött magyar, német, szerb parasztok között jár a tizenöt főszolgabíró. Jaj, be szeretem őket látni egy csomóban! Tisztelt Magyarország, nincsen szebb látványosság, mint tizenöt főszolgabíró együtt, kivált még, ha Popovics Sebő is velük van. Ő pedig velük van bizonyosan, mert ő a kvesztor a vármegveházán és minfe-nütt az és igazi típusa a bácskai közéletnek. Mert származására és vezetéknevére délszláv ugyan, azonban a keresztneve elmagyarosodott régen. Ott van továbbá a régi főispánok arcképei alatt Volarich Dani bácsi is bizonyosan. Ő most hetvenhat esztendő és tiszteletbeli számvevő, holott pedig hajdanában komizáros volt és igaz táblabíró ivadék. Most már öreg volna komizárosnak, de azért ma este ismét konstatálni fogja reszkető tenorhangján, hogy a lengyel igen nagyon búsul hona állapotján.

„Estére fáklvásmenet lesz okvetlenül. Kinek a tiszteletére lesz a fáklvásmenet, tudom is én. Ha kérdezik ezt tőlem, nagyot nézek, mert most hallom először, hogy a fáklvás muzsika valakinek a tiszteletére szokott lenni. Mifelénk azért van fáklvásmenet, mert mi szeretjük a muzsikát, a Plevna-indulót meg a csepegő szurok lángját. Nekünk ez tökéletesen elegendő és nálunk minden fáklvásmenetnél csak igen jelentéktelen szerep jut annak a bizonyos úrnak, aki megjelenik a kivilágtott ablaknál. Mert alulról ugyan beszélnek felfelé, felülről meg beszélnek lefelé, de hát éppen ezért adta a jóisten a mozsarat. A mozsár kitűnő

egy tényező, mert a fáklvászene szónoklat nélkül is csak fáklvászene marad, ellenben mozsár nélkül nem ér az egész fáklvászene egy hajtófát se. Tiszteljük hát a mozsarat, ő régi és avitikus szimbóluma a megyei önkormányzatnak, ámbár ő maga csak a városi dobos által kormányoztatik.

„A mai mozsárdurrogatás, mint már jeleztek, búcsúztatója az általános tisztújításnak. A nemzet meg fog válni a restorációktól és az én szülővármegyém új főispánja, aki alighanem a legelegánsabb főispán Magyarországon, kénytelen lesz elnökölni a közigazgatási bíróság ülésén. Így lesz a dignitásból törvénykező tisztviselő, és így vonul be a dohányfüst patriárchális hajlékába egy igen finom parföm, amelyhez hasonló nem tud gyártani se Atkinson, se Richardson, se Piver se Roger. A modernizmus illata, amely annál édesebb, minél édesebb földből táplálkozik.

„Kiről ma hajnalban is álmodtam, kedves öreg vármegyém, ilyen föld vagy te is. Téreid országos négy folyam árja nem mossa ugyan, de azért mindig csak azt fogom vallani, hogy nincsen gyönyörűbb hullám a Ferencsatornáénál. Ezt mondom most es mondom majd akkor is, ha öreg leszek és ülök árnvékában a diófának, amelyet ifjúkoromban nem ültettem el.

„Utoljára restorálják az uraidat, kedves vármegye, és nehezen sompolyog el szívemből egy régi hangulat. Fáj a búcsúzás nagyon, tedd meg hát kedves vármegye, hogy ne halj meg, hanem hat esztendő múlva tarts még egy utolsó restorációt. Tréfálj meg egy kissé minket, rideg centralistákat, és vedd tudomásul, hogy komolyan úgyse harragszik rád senki”.

Ilyen kedvesen kötődő hangon évődik Papp Dániel a maradi vármegyével, amelyről történetírója, a fiatal Móricz Zsigmond megállapítja, hogy évtizedeken át nem volt kultúralapja. S ő a tizenöt főszolgabíró szereténegyrakáson látni hatalmuk némi megcsorbításával ugyan, de élükön Popovics Sebővel, az országos korhellyel, akit nem ismertek meg a gyerekek, amikor egyszer nappal hazament véletlenül, hiszen évekig csak a hajnali órákban tért lábujjhegven nyugovóra.

Azt se szabad figyelmen kívül hagyni, hogy Papp Dániel nem volt a modern eszmék híve, hogy az Európában már erősödő munkaszorgalmat hitetlenül nézte s a polgári menekülés merőben egyoldalú ítéletét mondta ki a kollektivizmusról: „A sztrájk megeszi

a kollektívizmust! A munkás bért akar és emberi módot, a tőke sorsával nem igen törődik, ha egyszer megvan a szalonnája". S ugyanakkor valami liberális szellemben jelentkező szemlélettel nézte a papi hatalmak tobzódását, ahol azt helyzetük megengedte nékik. Értetlenül állt a Dreyfus-pör előtt, s ugyancsak fulmináns cikkben rontott neki Gyulai Pálnak, aki a klasszikus magyar elbeszélés eltorzulását látta a napilapok tárcarovatában. „Az idők tehát változnak, írja, és ma előáll Gyulai az ő kedves régi alakjaival, Gaállal és Nagy Ignáccal, előáll az ő régi kedves szokásával, a zsörtölődéssel, de a sajtó korholásában ő is a divathoz alkalmazkodik. Ezt még csak elviseljük. De úgy látszik, nagyon változnak az idők, s nemsokára mi fogjuk használni a kedvelt akadémiai mondást. Mi leszünk a haladó karavánok”.

De ezekből az élehangú, a gyakorlott újságíró és az európai tájékozottságú ember tüneményes ügyességgel rinosztó cikkeiből se derül ki valami határozott világnézet vagy eszmei elkötelezettség. A kenyerét kereső kultúrált literátor szabadosságánál többet alig mondanak ezek a cikkek a mai olvasónak. Hanem úgy látszik, ez a kissé gúnyos, olvkor-olvkor a szatíra mérgeivel átitatott hang mégis újszerű volt az akkori magyar publicisztikában. Az a tizenöt esztendő, ami a Nvugat megindulásától Papp Dánielt elválasztotta, az a tíz év, amire még szükség volt, hogy a magyar közéletben a tényleges szabadság igényével lépjen fel a szellem embere, mint Ady, Ignotus és a többiek, olyan erjedéssel teli, mozgalmas folytonosan pezsgő és szikrákat vető korszak volt, amilvet századok alatt is ritkán formál az idő. És szabadon sejtetni legalább egy olyan következtetést, amit egyébként Papp Dánielnek éppen a cikkeiben hang és módor tekintetében oly sokszor örvendezve fedeztünk fel, ti., hogy annak a szabadabb korszaknak, amit Ady és társai hoztak a magyar közéletbe, legalább a hangjával, támadó lendületével, szatirikus hevületével többek között ő volt az előkészítője. Az a Papp Dániel, aki semmiben se tudott maradéktalanul hinni, aki sokszor cinikus volt és még többször vigyázott azért a formára, hogy a magyar felsőbb rétegekhez tartozó olvasó, a kúriák lakója éppúgy, mint a pesti polgár ne ütközzék meg az ellenzéki gondolatot, de a kifogástalan kozór egy-egy virtuóz fordulatáért vagy

nyájás mosolyáért elnézze néki azt is, amiben nem ért egyet vele.

Az ő hevülete a forma iskolájába volt bezárva. Nem tudott vagy nem akart kitérni a korlátok közül? Erre baios volna megfelelni. Talán megint csak az időre kellene hivatkozni s arra a körülményre, hogy Papp Dániel elsősorban homo literator volt, mesteriséget látott az írásban, nem pedig eszközt, amely mélységbe és magasságba visz.

Nem véletlen, hogy ilyen hosszasan időztem Papp Dániel publicisztikai munkásságánál s későbbre hagytam a szépíró ismertetését. Gondolom, nem tévedek, ha azt mondom, hogy ez az ő közéleti szereplése az újságírásban egyúttal elbeszélő művészetének sok kérdésére is magyarázatul szolgál.

Vegyük csak „A rátótiakat”, egyetlen regényét, amelyben a sápadt és fölötébb vérszegény meséért a szatíra s a kacagató jelenetek egész sora kárpótolja az olvasót. A mezkövesedett hivatalnok-szellem gúnyrajza néha Mikszáthénál is kegyetlenebb, s tájleírásai nem egyszer veteksznek a „nagy palócnak”, félreismerhetetlen mesterének hegyvidéki képeivel. De a nyájás mosoly, sajnos, itt se marad el, a hazavágyódás érzelmes részei eltompítják nála a szatíra élet és persze, hiányoznak nála azok a nagy és szabadon folyó kitérők, amelyek, ha megláztatják is a kompozíciót, az elbeszélés buja vegetációjának gazdag szigetivel vannak tele. Papp Dániel nem bírja a nagy áradásokat, élesen apró pihentetőket hagy az olvasónak, egy szüreti mulatságot például, a mezei munkálatoknak o'ajnyomatát vagy a Purczovicsból Purczá vedlett polgármester elérzékenyedését a hazai hangulaton. Regényében mégsem a meseszövs fogvátékosságát hiányolhatjuk vagy a szerkezeti bizonytalanságot, hanem az író viszonyát anyagához. Túlságosan nagy távlatot vett az emberábrázoláshoz éppúgy, mint a tájhoz, a vidékhez, amelyben története játszódik. Ez a nagy távlat is Mikszáth-hatás, csakhogy a mesternél tér és idő szervesen egybefolyik, míg Papp Dániel regényében légtüres tér tátong az író és világa között. S ezt a szakadékot nem hidalja át folytonosan feltörő és költői szavakba foglalt nosztalgiaja sem, ellenkezőleg, ez leplezi le a mesterség ellentmondásokban tükröződő tévedéseit. Ez az erőltetetten nagy távlat a fiatal író szem-

léletében, mai látószögből nézve, olykor komolytalanul hat és nem hozza meg a szatirikus bírálathoz lehetőséget, hanem nyegleségnek tűnik. Nem azt akarom mondani, hogy az olyan valóban jelentéktelen esemény, mint a pozícióért való harc egy kisváros úri társadalmában, nagyobb figyelmet és több komolyságot érdemelne a szerzőtől, az viszont, hogy helyenként mégis megértéssel hajol le parányivá zsugorított hőseihez az író és emberi részvétellel szól róluk, következetlensége és bizonytalansága mellett tanúskodik.

Nem csoda, hogy »A rátótiakat« meg jelenése után tíz évvel már elfelejtették, mint ahogyan feledésbe merült a korszak epigon-irodalmának számos olyan terméke, amely pedig a maga idejében sikert aratott.

A novellái között azonban van néhány darab, amely nem érdemelte meg a feledést. Mindenekelőtt a »Szállási Rómeó«-ra gondolok, amelynek atmoszférája a századforduló után is kikezdetlenül maradt és Petrovics Velyko ravangrádi történeteit idézi fel. Azonkívül ebben a novellájában mutatkozik meg leghatározottabban Bácska romantikája. Pedig maga a történet nem nagyigényű: egy szerb parasztlány és egy bunyevác legény szerelmét meséli el benne az író, de úgy, hogy a szülők ősi viszálykodásának valami többet sejtető értelme van: a nemzetiségi vidék örök nyugtalanságának felhője vonul át rajta. A boldogtalan szerelem okozója egy gyilkosság, melyet a leány bátyja követett el, agyonütvén udvarlójának testvérét, mire a szerelmes Bilics Iván rágyújtja a házat kedvese családjára. Az emberölésért csak egy évet kap a legény, mivel a törvény Bácskában nagy megértést tanúsít a virtus iránt, a gyújtogató viszont hét esztendőre vonul a börtönbe, mert a vagyon rongálása nagyobb bűn ezen a vidéken, mint a gyilkosság.

De ahogyan Papp Dániel ezt a rövid, alig ötoldalas novellát felépíti, ahogyan meséjét sűríti és magától értetődő természetességgel, röviden és szűkszavúan elmondja a szerelmet, a gyilkosságot, a gyújtogatást, mintha nem is az volna a fontos a történetben, hanem a más törvényeket valló vidék légköre, amit valóban maradéktalanul éreztet, mindez egy igen erős tehetségű íróra vall. Tájéleírása is ebben a novellájában a legtökéletesebb. Ilyeneket ír benne:

„Ott csak egy kis kápolnája van a havi Boldogasszonynak: valami ala-

csony dombon, ahová imádkozni járnak a bunyevác, tehát katolikus Bilicsiek. Onnan aztán végiglátni az egész fák közé rejtőző szállást, országútmenti két sor házával, vékony, kérgehullott jegenyéivel, amelyek nyári reggeleken mindig ájtatosan bólogatnak a harangszónak, még a Kilicsiek sora előtt is, akik pedig rációk, tehát óhitűek. Ilyenkor különben is nagy a szenzáció, a Gradinán megmozdulnak a napraforgók, kivörösödnek a pipacsok és a harmat hófehér asszonylábakat keres, hogy csokolózhassekk kedve szerint. A nap sugar meg belopózik a Bilicsiek és a Kilicsiek szívébe és a halálos ellenségek sokszor még jónapot is mondanak egymásnak. Úgy tudom különben, hogy ez az eset most már megszűnt végképpen: azóta, hogy a szegény Kilics Zorka lábát nem csókolja többé a harmat. Zorka meghalt szerelemből, szerencsétlen ivott és elment a föld alá, itthagyván gyönyörű nyakláncát, amely negyvenkét darab körmöci aranyból volt összefűzve. Most a Gradina pipacsai helyett nyílik meg elhervad sírján a szent virág, a bazsalikom.”

Papp Dániel ebben a novellájában is megőrizte könnyed hangját és derűs szemléletét, csak éppen talán a távlata lett rövidebb a bácskai világhoz, s megértése nagyobb. Ennek a két fontos tényezőnek mértékkel való alkalmazása azonban éppen elég ahhoz, hogy biztos egyensúlyban tartsa a novellát és a tragédia felhője alól is át engedje sütni a napfényt. Megint csak idéznem kell:

„... Egy tavaszi délutánon, alighogy titkos légyottjáról hazajött Zorka, hazajött a bátyja is, Miklós. Még csak éppen szürkülőni kezdett az ég alja és bent a tanyai szobában csendesen pipázgatott az öreg Kilics. A fiú búzáat vetett meg boronálni is akart aznap, és így csuda volt, hogy olyan hamar megjött.

— Mi az? — kérdezte az öreg.

A fiú szegre akasztotta a tarisznyáját.

— Baj van apám.

— Micsoda baj?

— Agyonütöttem a bunyevácot!

— Melyiket?

— A Matát.

Az öreg egy kissé megcsóválta a fejét:

— Nono, az baj. Hát aztán hogy esett?

A fiú szalonnát vágott magának, leült és előadta az esetet. Nem nagyon

színezt, csak éppen a legszükségesebbet mondta el:

— Épp a földünk sarkában álltam ahol kanyarodik az országút, friss volt még a szántás-vetés és ott akartam kezdeni a boronálást. A béresek mind a felső végen dolgoztak, hát arra hajt a bunvevác és kerülőnek utvág a földünkön. tán tíz lépést akart megtakarítani vagy éppen csak, hogy megbosszantson. Mondom neki: — A csillagodat. Sófia, ezért még számolunk. Ő erre végigvág rajtam az ostorával, én aztán fogom a két kezemmel a kisebb boronát és utánahajtom, a sarka, éppen a bal halántékát érte... ő hanyat fordult a kocsisban, a lovak meg kocogtak tovább.

— Hát a borona?

— A boronát is elvitte a kocsi.

— No már semmit sem lehet rádbizni — mondta az öreg és felállt, egy kis ideig csak járkált, azután meg fölvette a sötétkék ruháját.

— No, fogj be, Nikola, bemegyünk a városba a kapitányhoz.

A fiú szó nélkül engedelmeskedett. Az édesanyja meg a lánytestvére sirt, jajveszékelt a távozók után és ugyanakkor bekocogott a Bilicsék udvarára is egy hajtatlan szekér: a vendégoldalból kilátszott Bilics Mata véresfejű holtteste s a Bilicsék boronája. A fél-szerből csaholva futottak előre a kutyák és az öreg Bilicsné lerohant a folyosó három lépcsőjén, hogy megállít sa a szekeret. Aztán meg elkiáltotta magát vékony, sirató hangon:

— Jaj, jaj, fájdalmas szűzanyám: megölték a rácok!

Amilyen megértéssel Papp Dániel tudomásul vette a nemzetiségi ellentéteket, oly természetes egyszerűséggel tért napirendre afelett is, hogy aki érvényesülni akar Magyarországon, annak le kell oldania magáról a származás kötelekeit, s olykor még a szerelméről is lemondania. Ez a magva annak az elbeszélésnek, amelyben azt meséli el, hogyan maradt pártában Lyubica, a szép kocsmároslány csak azért, mert udvarlója, a zsárkóváci Badnyák Sándor, akiből szolgabíró lett, tele volt adóssággal. Ez a belenyugvással teli bölcs lemondás indítja el ön-vallomásszerű írását is. »A fekete kabátot«, amelynek meséje nemcsak akörül folyik, hogy Czár Miklósnak, a szerb származású diáknak nem volt fekete kabátja, s ezért nem mehetett el a bálba, hanem a beolvadás folyamata fölött érzett bánatát is elpanaszolja.

»Czár Miklós most már nem törődött a bosszantásokkal. Tenyerére támasztotta a fejét és úgy hallgatta a fiatal professzort, aki Madáchról magyarázott éppen. Czár Miklós az irodalommal határozottan rokonszenvezett és emellett tanúskodott az a körümeny is, hogy a nyelvek csoportjában mindig az első volt az osztályban. Persze, hogy a magyar irodalmon kívül sokszor egyébről is szeretett volna hallani: és gyakran gondolt az ő rác anyanyelvének édes ritmusára, sokszor hallotta fülébe csengeni a rigómezei dalokat, amelyeknek sima trocheusait oly komor kórusokban tudják énekelni az arató legények, arató leányok. Munka után, midőn az alkonyat porfelhőiben úszik a kövér bánsági táj és a kenderföldök zöldjéből hűvös, nedves esti lehellet száll az országútra. Czár Miklós az iskolában, persze, nem hallott mind-ezekről. Vuk Karadzicsnak hosszú, fehér bajszát csak akkor látta a szeme előtt, midőn Arany Jánosról beszélt a tanár. De amidőn ismét Petőfi lírájával foglalkoztak az irodalmi órán, akkor az ő lelkében is megcsendült Bránkó Radicsevics költészete, e búsongó mandolinszó, amelyet még most is újrasuttognak a szerémi hegyek, ha jó a tavasz és kizöldül az ormon a rác Petőfi sírja.«

Lehetetlen meg nem állni újra és elcsodálkozni azon a tényen, hogy Papp Dániel, akit a siker Mikszáth, Kiss József és Herczeg Ferenc társaságába vitt, hogyan tudott annyiszor elbúsulni a »Heimatsklänge« otthoni üzenetein és ismételten visszatérni Branko Radicsevics költészetéből kapott egész életére szóló élményéhez.

Azért kockáztattam meg az állítást, hogy ez a novellája önvalloáának is beillik, mert a zombori gimnázium értesítői szerint minden adat egyezik a történetben elmondottakkal: Papp Dánielt özvegy édesanyja nevelte, irodalmi készségével kimagaslott osztálytársai közül, s így valószínű, hogy az igazgatót csakugyan néki kellett volna felköszöntenie — ha lett volna fekete kabátja. De mivel ennek a fekete kabát hiányának tragikusan gogolyi története a báltól is eltiltotta, s az iskolai érvényesülésnek is útját állta, csak egy elkieseredett kiáltás szakadt ki belőle anyja felé:

»Apámat mért temetted a fekete kabátban?!...«

Egy másik, érzelmes alaphangulatra épített, de markánsan egybentartott el-

beszélése a: Králeyevics Márkó. Ami melegség átsüt rajta, az nemcsak a gondtalanul jászadozó gyerekek egyikének hirtelen halála a tó vizében, hanem egy messzebbre mutató szimbólum is Králeyevics Márkó haláláról. A gyerekek ott a tóparton újraélik a legendákat és szerb népmeséket s az uszkok hegyeket helyettesítő agyaggödörökben mint a leigázott bosnyák nemesség fiai, megválasztják fejedelmüket: Králeyevics Márkót. A novella meséje ez után a »történelmi aktus« után visszatér a gyerekek egyszerűbb játékának elbeszéléséhez, a kis Petrovics Euthim, a pópa fia azzal gyakorolja Králeyevics Márkó virtusát, hogy megbuktatja társait a vízben, míg aztán nem jön fel többé a felszínre, úgy húzzák ki holtan a zsilipen dolgozó csákyás emberek. S ekkor gyullad fel a messzire ragyogó szimbólum csillaga, mintha maga az író búcsúznék a legendától, mítoszoktól, népmesék arázsától, egész édes gyerekkorától, mintha nemcsak a Králeyevics Márkónak nevezett kis Euthim halt volna meg, hanem az igazi királyfi tűnt volna el örökre Papp Dániel szívéből.

A kalugyerekről szóló története nem mosnak ugyan ilyen mély medret maguknak, felhőtlenül szépek, egzotikusan eredetiek és a nosztalgia azokból is kiérződik. A kor divatja az irodalomban is kedveli az egymásba olvadó tónusokat, a lefojtott színeket, a nyugodt-masan folyó mesét az érzelmesség mezei virágokkal teleszórt partjai között. S Papp Dániel a maga korában kitűnően meg tudott felelni ennek az igénynek.

Hogy mi van a felszín alatt Bácskában? — azzal, persze, adós maradt. Nem látta meg a felszín alól nem is oly ritkán feltörő valóságot, vagy pedig nem akart szólni róla? Ha igaz, hogy szerb származású volt és mégis magyar író lett belőle, akkor az alkalmazkodás, a józan igazodás érthetően sok mindentől elfordította a tekintetét. Akkor nem szabad csodálkoznunk rajta, hogy csak a békés együttélést hirdette és legfőljebb az emlékezés hangulatában kapott erősebb csendést a hangja.

És mondta már, hogy az ő bácskai világa, amelynek inkább ígérettel teli költői képzetét szerkesztette meg anélkül, hogy futotta volna erejéből és idejéből annak gazdagabb, szervesebb és teljesebb tartalmi kialakítására, tulajdonképpen egy szélesebb területet vett a birtokába, azokat a vidékeket, amelyeken szerbek és bunyevácok élnek, beleértve Bánátot és Szerémséget is, tehát Vajdaságot. Ha így nézzük munkásságát, akkor annak ellenére, hogy más korban és más körülmények között élt és alkotott, mégis az idősebb testvérhez húzó szeretettel kell közelednünk hozzája.

Nem lehetett más, mint ami lett belőle, mert talán egész rövid életére hatással volt ama fekete kabát hiánya. És öt év az írásra nagyon rövidre szabja a lehetőségeket. Így csak sejtethetjük, hogy a Nyugat megindulásával, a forradalmi eszmék mind szélesebb térhódításával mivé lehetett volna ez a tehetséges bácskai fi, az írás mesteriségének ez a virtuóz művelője. Mert ahogyan az ő prózájának formai hatását a Nyugatosok korai írásain is éreznünk kell, igen valószínű, hogy ő se vonhatta volna ki magát világnézeti szempontból a határozottabb egyéniségek, a radikálisabb felfogású s a nyugtalanabb vérmérsékletű újabb nemzedék befolyása alól.

De ő az alatt az öt év alatt is, amíg írt, a tüdőbajával volt elfoglalva, háliába járt tisztább levegőt szívni s anélkül, hogy írásain érződnek, lassan a halálra készülődött. Ezt bizonyítja epitáfiumként írt egyetlen kézírásban fennmaradt verse:

*Hét miriád évig
A Tejút mér földköveit olvasám,
S nem lett vala végük.
Hét miriád neont
Láttam egy harmatcöppbe szállni,
És újra kelt valamennyi.*

*Most szederág hajlik
Fölöttem,
Szívemből
Forrás csergedezik,
Fejemből virágok nőnek.*

